

OUD LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 9, nummer 1
maart 2021

Terugblik

Aftredend voorzitter Rens Heruer (r) en vicevoorzitter Gerard Kramer kijken terug op acht jaar HVOL-bestuur (foto: Mieke Snepvangers).

Agenda

Woensdag 24 maart 2021

Algemene Ledenvergadering HVOL en lezing 'Pieterskerk 900 jaar – De geschiedenis van de kerk in epitafen' door Ward Hoskens

Zondag 2 mei 2021

Dirk van Eck-lezing 'De Leidse en Katwijkse jaren van Jef Last' door Rudi Wester

In dit nummer

Van de voorzitter, <i>Rens Heruer</i>	3
Agenda Algemene Ledenvergadering	4
Koers en organisatie HVOL, bestuursmutaties en contributie, <i>Rens Heruer</i>	5
Commissie Excursies op nieuwe leest geschoeid, <i>Emil Broesterhuizen</i>	7
Even voorstellen: Jan-Jaap de Haan	8
Even voorstellen: Marleen Hogendoorn	9
Lezing 'Pieterskerk Leiden 900 jaar – De geschiedenis van de Pieterskerk in epitafen' door Ward Hoskens	10
Boegbeelden Rens Heruer en Gerard Kramer verlaten bestuur, <i>Miep Smitsloo-de Graaff</i>	11
Straatnaamborden van lavasteen in Leiden, <i>Dik Kompier</i>	17
Bedrijfsleden	20
Dirk van Eck-lezing 'De Leidse en Katwijkse jaren van Jef Last' door Rudi Wester	22
De strijd voor behoud van monumentale kunst uit de wederopbouw, <i>Jos Hooghuis</i>	23
Aangestipt, <i>Bram van Leeuwen</i>	28
Boekbesprekingen, <i>Bram van Leeuwen</i>	29
Agenda	40
Colofon	40

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt begin juni. Kopij voor dit nummer kan tot 24 april worden gestuurd naar promotie@oudleiden.nl.

Welkom

Welkom in een nieuw verenigingsjaar. Welkom in dit eerste nummer van 2021 van *Oud Leiden Nieuws*. U treft hierin uitvoerige informatie aan over de aanstaande Algemene Ledenvergadering. Het bestuur heeft dit jaar niet voor uitstel ervan gekozen. Vorig jaar gebeurde dat wel in de hoop en verwachting, dat een 'live' editie snel mogelijk zou zijn. Dat bleek ijdele hoop. Deze keer dus geen uitstel, want de ALV is voor de vereniging een te belangrijke gebeurtenis, juist omdat de leden zich dan kunnen laten horen. Dat het nu opnieuw digitaal moet, valt te betreuren, maar het doet niet af aan het nut en gewicht van de bijeenkomst. Ik roep u dus graag op om mee te doen en u aan te melden voor de vergadering. U bent meer dan welkom en het bestuur rekt graag op uw aanwezigheid.

Tijdens die ALV zult u een nieuwe voorzitter kunnen verwelkomen: Steven Engelsman. Dat welkom is er ook voor twee andere – in dit geval nieuwe – bestuursleden: Marleen Hogendoorn en Jan-Jaap de Haan. Dat alles natuurlijk, indien u uw steun geeft aan de benoemingsvoorstellen van het bestuur.

Elders in *Oud Leiden Nieuws* leest u er meer over. De benoemingen houden ook het aftreden in van Gerard Kramer en van mij. Dat gebeurt in beide gevallen om statutaire redenen. Die omschrijving is een deftige manier om te zeggen, dat het nu eenmaal moet vanwege de verenigingsregels. Die reden is van formele aard (er is dus geen 'onderliggend leed') en zegt ook niets over de gemoedstoestand van de aftredende personen. Dat er wel sprake is van een gemoedstoestand zal duidelijk zijn. Het gaat tenslotte om een forse periode van activiteit met vele anderen, een periode die mede betekenis en inhoud gaf aan de vrije tijd. Dat die tijd gevuld werd met

'Leiden' – een stad die het verdient meege dragen te worden in het hart van zo velen – gaf een extra dimensie aan de periode.

Misschien kunt u het gevoel bij dit afscheid ook distilleren uit het interview elders in *Oud Leiden Nieuws*. Ik zal HVOL missen, juist vanwege die anderen en 'Leiden'. En ik denk te weten, dat Gerard dat ook zo ervaart.

Bij zo'n moment van aftreden wordt altijd gevraagd naar de kennelijk vanzelfsprekend geachte angst voor het zwarte gat. Naar mijn overtuiging is dat gat er alleen voor wie er in gelooft. Sterker nog: ik sluit niet uit, dat wie gelooft dat zo'n astronomisch verschijnsel in zijn leven op aarde kan voorkomen eigenlijk al in zo'n zwart gat zit. Gerard en ik geloven in een alleszins nuttig leven na ons vertrek uit het bestuur van HVOL. Die interesse voor Leiden en voor onze mooie vereniging verdwijnt niet om statutaire redenen en wij zullen ongetwijfeld bij de les blijven, elk op eigen manier.

Ik dank u allen voor een mooie periode, waarin ik veel bijzondere momenten mocht meemaken. Ik dank met name ook de bestuurs- en commissieleden met wie de samenwerking altijd plezierig en productief was.

En natuurlijk verwelkom ik de nieuwe voorzitter en wens hem en het bestuur en de commissies veel succes en wijsheid en ook veel plezier in de komende jaren.

Dat plezier in mijn bestuursperiode bij de Historische Vereniging Oud Leiden zal ik wel missen, maar ook koesteren als kostbare herinnering. Het was mij een eer!

Rens Heruer

Algemene Ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden

WOENSDAG 24 MAART 2021, 19.30 UUR (S.V.P. KWARTIER VOOR AANVANG INLOGGEN)
ONLINE, VIA ZOOM

Vanwege Covid-19 wordt de ALV ook dit jaar noodgedwongen digitaal gehouden. Wie hieraan wil deelnemen, dient zich aan te melden via e-mail: alv@oudleiden.nl. Aanmelding kan tot en met maandag 22 maart, 12.00 uur. Na controle op uw lidmaatschap ontvangt u dinsdag 23 maart per e-mail een link (met uitleg) die de digitale deur tot de ALV en afsluitende lezing opent (let s.v.p. ook op uw spambox).

Alle onderliggende stukken – op de agenda voorzien van &-teken – zijn te vinden op de HVOL-website onder het kopje Vereniging > ALV-stukken. Wij zouden het op prijs stellen wanneer u vragen naar aanleiding van de agenda vooraf indient, uiterlijk op 23 maart. De vragen kunnen worden gemaïld naar: secretaris@oudleiden.nl. De beantwoording volgt tijdens de vergadering.

1. Opening door voorzitter Rens Heruer
2. Ingekomen stukken en mededelingen
3. Notulen Algemene Ledenvergadering 28 september 2020 (&)
4. Algemeen jaarverslag 2020 (&)
5. Financiële aangelegenheden (&)
  - * Jaarstukken
  - * Verslag penningmeester
  - * Verslag Financiële Commissie (decharge aan de penningmeester voor het gevoerde beheer en aan het bestuur voor het gevoerde financiële beleid)
  - * Benoeming nieuw lid Financiële Commissie (staande de vergadering)
6. Bestuurszaken
  - * Het bestuurslid Steven Engelsman wordt voorgedragen als nieuwe voorzitter van de HVOL, omdat Rens Heruer statutair moet aftreden. Het bestuur wijst op het gestelde in het Huishoudelijk Reglement art. 3 lid 1, waardoor kandidaten – door tenminste tien leden gezamenlijk – bij de secretaris schriftelijk kunnen worden voorgedragen, uiterlijk drie weken voor de dag van de ALV.
  - * Het bestuur draagt Jan-Jaap de Haan voor als nieuw bestuurslid in verband met het vertrek (statutair) van Gerard Kramer en wijst wederom op het gestelde in het Huishoudelijk Reglement art. 3 lid 1.
  - * Het bestuur draagt ook Marleen Hogendoorn voor als nieuw bestuurslid. Zij zal de plek innemen van Tanneke Schoonheim die het afgelopen jaar plotseling kwam te overlijden. Het bestuur wijst ook hier op het gestelde in het Huishoudelijk Reglement art. 3 lid 1.

7. Installatie nieuwe voorzitter
8. Wat verder ter tafel komt
9. Rondvraag
10. Sluiting, gevolgd door lezing

Van het bestuur

Koers en organisatie HVOL, bestuursmutaties en contributie

Koers en organisatie

Het bestuur heeft zich in de afgelopen maanden gebogen over een aantal interne vragen, zoals koers, doelstelling, bezetting en interne organisatie.

De gedachtewisseling is in etappes verlopen, omdat voortschrijdend inzicht en overleg kan leiden tot andere conclusies, maar ook omdat hier evenzeer het toeslaan van corona tot beperkte overlegmogelijkheid leidde en tot vertraging. Hieronder wordt bondig weergegeven tot welke conclusies en besluiten het bestuur is gekomen, een en ander voor zover van algemeen belang voor de leden. De tekst is dus geen weergave van de gevoerde gesprekken en alle argumentatie.

- De huidige koers (dubbelspoor: historie/ behoud cultureel erfgoed) wordt bestendigd.
- HVOL is in, van en voor Leiden, en de regio is geen werkgebied. De regio speelt wel een rol indien sprake is van een duidelijk verband met Leiden.
- Het bestuur gaat zich meer richten op jongeren en nieuwe doelgroepen.
- Instelling van een Commissie Evenementen (dit besluit wordt onderstaand nader toegelicht).

- Instelling van een Commissie Communicatie: algehele zorg voor inhoud van publicaties en media, zoals *Oud Leiden Nieuws*, digitale nieuwsbrief, website en social media.
- Instelling Commissie Digitaal en ICT (technisch-uitvoerend): website / Twitter / Facebook / nieuwsbrief / Stem / Beeldbank et cetera.
- Instelling Commissie Promotie, Ondersteuning en Uitvoering: ledenwerving en andere promotieactiviteiten.
- Herschikking van portefeuilles en contactfuncties binnen bestuur.
Noot: Op de website staat steeds de actuele samenstelling van bestuur en commissies.

Bestuursmutaties

Tijdens de aanstaande Algemene Ledenvergadering staan mutaties in het bestuur op de agenda. Navolgend een korte introductie en toelichting op dit onderwerp.

In de verlate ALV van 2020 hebben de leden reeds ingestemd met de benoeming van Steven Engelsman en Martin Hooymans als bestuurslid. Inmiddels is Martin Hooymans begonnen aan zijn voorzitterschap van de nieuwe Commissie Digitaal en ICT.

In de komende ALV is sprake van drie benoemingen, waartoe het bestuur de volgende kandidaten voordraagt.

- a. Voorstel tot benoeming van Steven Engelsman tot voorzitter van de vereniging als opvolger van statutair aftredend voorzitter Rens Heruer.
Toelichting: Het bestuur doet deze voordracht met groot genoegen. Het voorstel sluit aan bij het eerder bij zijn benoeming tot bestuurslid geuite voornemen.
- b. Voorstel tot benoeming van Jan-Jaap de Haan tot bestuurslid. Uit de gevolgde wervingsprocedure is zijn kandidatuur overtuigend voortgekomen.
Toelichting: Jan-Jaap de Haan zal na zijn benoeming optreden als voorzitter van de Commissie Historisch Karakter van de Stad. Hij volgt hiermee Gerard Kramer op die om statutaire redenen aftreedt. Elders in dit nummer van *Oud Leiden Nieuws* treft u een korte presentatie aan van deze kandidaat.
- c. Voorstel tot benoeming van Marleen Hogendoorn tot bestuurslid. Het bestuur draagt haar evenzeer met overtuiging voor als bestuurslid. Elders in dit nummer van *Oud Leiden Nieuws* treft u een korte presentatie aan van deze kandidaat.
Toelichting: Na haar benoeming zal zij voorzitter worden van de nieuwe Commissie Communicatie.
Noot: Het bestuur heeft ten aanzien van deze benoeming afgezien van de gebruikelijke wervingsprocedure. Het bestuur achtte het gerechtvaardigd om hiervan af te zien in verband met het overlijden van Tanneke Schoonheim en de hierdoor ontstane acute bezettingsvraag.

Contributie

Mede dankzij de gewaardeerde inzet van onze vrijwilligers hebben wij u als HVOL-lid ook in 2021 weer veel te bieden. Bij alle activiteiten ligt het accent vanzelfsprekend op onze hoofdtaken: aandacht voor de Leidse geschiedenis en bescherming van Leids erfgoed. Over dat alles houden wij u graag weer op de hoogte in onder meer ons kwartaalblad *Oud Leiden Nieuws*, op onze site en in onze digitale nieuwsbrief.

Tijdens de ALV van 28 september 2020 hebben de leden ingestemd met een verhoging van de contributie ingaande 2021 onder andere wegens hogere kosten. Vanaf dit jaar bedraagt de contributie voor leden 25 euro (was 20 euro) en voor duodelen 35 euro (was 30 euro). **Bij dit nummer van *Oud Leiden Nieuws* treft u in de envelop een factuur aan.** De ervaring heeft geleerd, dat een uitvoerige brief, waarin ook het verzoek voorkomt om de contributie over te maken, bij de leden minder effectief is dan waarop het bestuur hoopt. Daarom is gekozen voor deze zakelijke vorm van onze vraag aan u om zo spoedig mogelijk uw lidmaatschapsgeld 2021 over te maken onder vermelding van het op de factuur vermelde lidnummer. Op deze wijze hopen wij te voorkomen, dat u uw jaarlijkse bijdrage aan onze vereniging onbedoeld vergeet. Wij rekenen graag op uw attentie en medewerking. Mocht u vragen hebben over de factuur dan kunt u die stellen via contributie@oudleiden.nl of via een briefje naar HVOL, Postbus 917, 2300 AX Leiden.

Noot: Cadeauleden en Leden voor het Leven zijn vanzelfsprekend vrijgesteld van betaling en ontvangen derhalve geen factuur. Bedrijfsleden krijgen die later dit jaar.

Rens Heruer

Commissie Excursies op nieuwe leest geschoeid

Het bestuur heeft bij een evaluatie van koers en organisatie een aantal besluiten genomen, dat ook de organisatie van de excursies raakt. Belangrijke overwegingen daarbij waren dat de Commissie Excursies weliswaar heel goed functioneerde, maar dat versterking van de inhoudelijke samenhang met andere evenementen van de vereniging, waaronder met name de lezingen, wenselijk was en dat bovendien de focus veel sterker dient te liggen op Leidse geschiedenis en Leiden en omgeving. Wat de organisatievorm betreft, werd besloten om de zorg voor de excursies, de lezingen en andere evenementen onder te brengen in een nieuwe Commissie Evenementen, waarvan de Commissie Excursies een subcommissie wordt.

Tegelijkertijd traden vier van de zes leden van de commissie af, vanwege het bereiken van het einde van de benoemingstermijn dan wel om andere, persoonlijke redenen. Twee leden, Patricia van der Lecq en Liesbeth Brugman, bleven aan en vormen nu de kern van de nieuwe Commissie Excursies.

De gedachtevorming over een excursieprogramma in de nieuwe context is al begonnen. Gedacht wordt aan wandelingen of fietstochten in stad en regio over thema's die in voorkomende gevallen ook interessant kunnen zijn om er een lezing

aan te koppelen. Of aan museumbezoeken, bestaande uit een lezing plus een rondleiding over een mooie tentoonstelling of langs relevante objecten uit de collectie van het museum. Ook combinaties met muziek kunnen interessant zijn. De ontwikkeling van een programma in samenhang met lezingen en andere evenementen, wordt voortgezet. Op dit moment ziet het er in verband met de coronapandemie nog niet naar uit dat er op korte termijn veel mogelijkheden zijn, maar dat geeft de commissie tijd voor het maken van een programma.

Pilgrimwandeling door Leiden.

Het is duidelijk dat bij zo'n kleine bezetting versterking van de Commissie Excursies nodig is. Wie kennis heeft van en interesse in de geschiedenis en cultuur van Leiden, maar ook beschikt over kwaliteiten op het organisatorisch gebied, roep ik op om zich te melden via excursies@oudleiden.nl en mee te helpen om een mooi excursieprogramma op te stellen én uit te voeren.

Emil Broesterhuizen

Even voorstellen: Jan-Jaap de Haan

Van de windvaan van de Pieterskerk, tot de opgravingen in archeologisch park Matilo: Leiden heeft prachtig veel historie te bieden. Als wethouder mocht ik daar tot 2014 mede-verantwoordelijkheid voor dragen, maar als inwoner, liefhebber en oud-beleidsmedewerker Monumenten en Archeologie bij de VNG, geniet ik er nog elke dag van. Van het Singelpark, met iconische plekken als de Sterrewacht en Begraafplaats Groenesteeg, van de prachtige monumenten, die Leiden tot de derde monumentenstad van ons land maken, en van de waaier aan schitterende verhalen, die vaak zoveel toevoegen aan een plek, een voorwerp of een afbeelding.

Om dat te mogen koesteren en doorgeven aan volgende generaties is een mooie opdracht waar ik graag een steentje aan bijdraag. Of dat nu een kiezeltje uit de limes is of een kloostermop uit de gewelven onder de Steenschuur. Beide steentjes zijn waardevol en vertellen een verhaal. Ik zie er naar uit om als bestuurslid van Oud Leiden mee te helpen die steentjes, letterlijk en figuurlijk, op te graven, te onthullen, te bewaren en door te geven. Hopelijk helpen mijn passie voor en ervaring met erfgoed daarbij.

Ik ben al lange tijd onder de indruk van de wijze waarop de HVOL haar rol, mede dankzij

Jan-Jaap de Haan.

een indrukwekkend aantal leden, waarmaakt en steeds weer vernieuwt. Ik zie er dan ook naar uit om die vernieuwing en overdracht naar nieuwe generaties mee te mogen vormgeven.

De binnenstad en wat daarin gebouwd is, bewaard is en te vinden valt, zal een bijzonder aandachtsgebied van mij zijn. Ook in dat deel van de stad zal herbestemming en vernieuwing, net als in de vereniging, hand-in-hand moeten gaan met zorgvuldige afwegingen over wat al is opgebouwd. Ik verheug me erop om dat namens en samen met u te mogen doen.

Even voorstellen: Marleen Hogendoorn

Aangenaam, ik ben Marleen Hogendoorn. Geboren in Leiderdorp, maar al snel verhuisd naar het mooie Leiden om het hopelijk nooit meer te verlaten.

Mijn opa spaarde alle Jaarboekjes van de HVOL, ik zie ze nog staan op jaartal bij hem op zolder. Hij liet ze vaak zien, ik bladerde erdoor om de foto's van vroeger te bekijken en hij vertelde altijd vol liefde over de geschiedenis van onze stad. Mijn vader werd na zijn pensioen stadsgids en kent elke anekdote over Leiden. Ook mijn oudste dochter weet inmiddels wat van de geschiedenis: ze vertelt aan iedereen die het wil horen dat er vroeger acht toegangspoorten waren en nu nog twee. Ik ben dus dubbel erfelijk belast. Ik hou van Leiden. Ik studeerde er, deed er vaak een drankje op de terrassen (hopelijk mag dat snel weer!) en wandel er graag. Vroeger als ik niet kon slapen en nu met mijn dochters en man. Na een rondje stad ben ik weer helemaal opgeladen.

Ik ben werkzaam als freelance journalist en eindredacteur. Ik schreef voor *HP/de Tijd* en *OPZIJ*. Nu doe ik dat voor het *Leidsch Dagblad*, *LEVEN! Magazine* en *Into Business*, bevrouw ik de website *LeidenShopping* (die in april

Marleen Hogendoorn.

overgaat in Liever in Leiden, een campagne om de koop lokaal-beweging te stimuleren), doe ik communicatieklussen (onder andere voor de Rabobank) en werk ik voor het beruchte programma *Business Class* van Harry Mens.

Ik heb er veel zin in om voor HVOL aan de slag te gaan. Natuurlijk vanwege mijn liefde voor Leiden, maar stiekem ook om meer vrouwen in besturen terug te zien.

Pieterskerk Leiden 900 jaar

De geschiedenis van de Pieterskerk in epitafen

LEZING DOOR WARD HOSKENS

WOENSDAG 24 MAART 2021, NA AFLOOP VAN DE ALV
ONLINE, VIA ZOOM

Dit jaar viert de Pieterskerk, de 'hoofdkerk' van Leiden, het 900-jarig bestaan. De Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) wil daaraan aandacht schenken met een lezing door Ward Hoskens, conservator van de Pieterskerk Leiden. Hij zal een schets geven van de geschiedenis van het monumentale gebouw aan de hand van de historische ontwikkeling en betekenis van de epitafentraditie in de kerk. Deze bevat veel grafschriften, epitafen en andere gedenktekens,

waarin de geschiedenis van het monument én van Leiden wordt weerspiegeld.

De lezing is uitsluitend online te volgen via Zoom. Uw aanmelding voor de ALV geeft u tevens toegang tot de lezing. De aanmeldingsprocedure voor ALV en lezing vindt u elders in dit blad of op onze site: www.oudleiden.nl.

Pieterskerk van Leiden uit het Stedenboek van Frederick de Wit (1698).

Terugblik op acht jaar (vice)voorzitterschap Boegbeelden Rens Heruer en Gerard Kramer verlaten bestuur

Twee boegbeelden verlaten – noodgedwongen, want statutair bepaald – na acht jaar het bestuur van onze Historische Vereniging Oud Leiden: voorzitter Rens Heruer (1950) en vicevoorzitter Gerard Kramer (1944). Acht jaar lang werkten ze nauw samen en, als ik de heren mag geloven, zonder dat ze elkaar ooit in de grijze haren zijn gevlogen. Een dubbelinterview over de groei van het aantal (bedrijfs)leden, de verbreding van de ooit ietwat elitaire vereniging, het wikken en wegen waar wel en waar niet tegen te ageren, zeven jaar Annie's, de relatie met de gemeente en wat verder nog ter tafel komt.

Rens heeft overal wortels in 'het Leidse', Gerard heeft jaren als diplomaat in het buitenland gewoond. Twee totaal verschillende achtergronden. Hoe zijn jullie ooit bij HVOL terechtgekomen?

Rens: "Ik ben eerst voorzitter van de commissie promotie geweest. Wie me daar ooit heeft bijgehaald, weet ik niet precies meer. Drie jaar later werd ik gevraagd om Hans Blom op te volgen als voorzitter."

Gerard: "In 2009 kwam ik na jarenlang verblijf in het buitenland terug in Leiden. In die tijd startte de gemeente Leiden met het Programma Binnenstad. Hans Blom vroeg me of ik interesse had om in de werkgroep Binnenstad zitting te nemen. Uit een enquête onder de leden was gebleken dat de meerderheid van de respondenten van oordeel was dat Oud Leiden zich meer zou moeten bemoeien met wat er in de stad qua ontwikkeling gebeurde in plaats van alleen het bestuderen van de historie. Besloten werd dat dát een kerntaak ging worden. Daarop is de werkgroep omgezet in de Commissie Histo-

Voorzitter Rens Heruer (r) en vicevoorzitter Gerard Kramer blikken terug op acht jaar bestuur van de HVOL.

risch Karakter van de Stad. Daar ben ik voorzitter van geworden en zo ben ik het bestuur in gerold."

Rens: "Die nieuwe taak – inzet voor het behoud van het culturele erfgoed – heeft de afgelopen jaren steeds meer vorm gekregen en is nu ook hecht verankerd in de statuten."

Missie in die zin geslaagd: Oud Leiden is de afgelopen jaren niet meer weg te slaan uit de krant. Protest – zeven jaar lang – tegen uitbreiding terras Annie's, pleidooi voor het behoud van

het Stadsbouwhuis, bezwaar tegen het aangebrachte voetstuk bij de Morspoort, enzovoort.

Gerard: "Toen ik in 1986 lid werd van Oud Leiden, vond ik het een wat saaie bedoening. Er waren lezingen, wat publicaties, vergaderingen en het *Jaarboekje*. Dat is nu wel even anders. Wat niet wil zeggen dat alle leden het altijd eens zijn met wat er gebeurt. In een enkel geval leidde een standpunt van ons tot opzegging van het lidmaatschap."

Rens: "Onze insteek betekent in de praktijk dat we vaak niet ingaan op uitdrukkelijke verzoeken om ons ergens mee te bemoeien. We zijn geen belangenbehartiger van individuen en van groepen, richtlijn is behoud en versterking van cultureel erfgoed."

Gerard: "Zo zijn we bestookt met klemmende verzoeken om ons te bemoeien met de oprukkende hoogbouw in de stad en met het Roomburgerpark. Maar het Roomburgerpark is geen cultureel erfgoed of beschermd stadsgezicht, dus geen reden voor Oud Leiden om zich ermee te bemoeien. We hebben ons wel bemoeid met de bouw van de Lorentz-torens bij het station. In de raadscommissie hebben we destijds bepleit dat de onderbouwplinten moesten aansluiten bij de bestaande bebouwing van de binnenstad én dat het slanke torens zouden moeten worden. Dat werd ook beloofd. Wat staat er nu: als die derde toren erbij komt, vormt de Lorentz een gesloten muur en de onderbouw sluit niet aan bij het bestaande. We voelen ons hier knap mee bekocht. Het Heerema-gebouw en het ROC... die stonden er voor onze tijd als bestuursleden al. Erger dan het ROC kan het niet. Ons voornaamste punt bij hoogbouw vormen de zichtlijnen vanuit het beschermd stadsgezicht. Maar dan komt er een hoogte-effectrapportage op tafel dat het wat de zichtlijnen betreft met die torens aan de Willem

de Zwijgerlaan wel zal meevallen. Het ridicule is dat die rapportage door de projectontwikkelaar zelf is gemaakt en niet getoetst is door de gemeente... Enfin, we hebben eind januari onze zienswijze ingediend en zullen zien hoe het gemeentebestuur hierop gaat reageren."

Rens: "We zijn niet mordicus tegen hoogbouw, maar wel als die belemmerend werkt op – sorry, daar is ie weer – het cultureel erfgoed. Neem zo'n plan waarin wordt gesproken over een toren van 115 meter op de Willem de Zwijgerlaan! De vraag is of je dat moet willen. De onderliggende kreet van de gemeente is dan dat we moeten bouwen, omdat er dringend meer huizen nodig zijn. Maar er zijn andere oplossingen denkbaar."

Oud Leiden heeft zich met veel bemoeid, maar zich nooit uitgelaten over de omstreden sloop van de wijk Doelencomplex, dat moet wijken voor een campus van de Universiteit Leiden. Een deel van de bewoners zou vervangende nieuwbouw moeten krijgen op de plek van het Stadsbouwhuis. Dat terwijl Oud Leiden nu een vurig pleidooi heeft gehouden voor behoud van het Stadsbouwhuis...? En: het omvormen van dit gemeentekantoor naar appartementen is ongetwijfeld (te) duur.

Gerard: "Met de discussie wel of niet slopen van de wijk hebben we ons niet bemoeid,

omdat deze woningen geen zodanig cultureel historisch belang hebben dat we ons voor behoud ervan inzetten. De vraag waar de Doelencomplexbewoners naartoe kunnen, moet keurig worden beantwoord. Of dat per se ook in het Stadsbouwhuis moet, is zeer de vraag. Leiden is groter dan alleen deze plek aan de Langegracht. En omvorming naar appartementen te duur? Een serieus onderzoek naar de kosten van herinrichting is bij mijn weten niet gedaan. Bovendien is in opdracht van de gemeente cultuurhistorisch onderzoek gedaan. Uit het rapport blijkt dat het Stadsbouwhuis cultuurhistorisch van grote waarde is. Op basis daarvan hebben wij er de monumentale status voor aangevraagd en dat wordt ondersteund door de onafhankelijke Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden."

Rens: "Zelfs als het duur of duurder zou zijn, kan dat niet voldoende argument zijn om te slopen. Dan kun je de halve binnenstad wel wegslaan en meteen overal hoogbouw neerzetten."

Gerard: "Overigens wordt die campus niet hoger dan het Vethgebouw aan de Nonnensteeg. In de Klankbordgroep hebben wij erop gehamerd dat de gebouwen op de toekomstige campus niet hoger mogen zijn. Met de huidige ontwerpen zijn we echter nog niet tevreden: ze zijn te uniform, niet fijnmazig genoeg."

De legendarische wethouder Cees Waal zorgde er in de jaren zestig van de vorige eeuw hoogstpersoonlijk voor dat het Doelenwijkje er kwam, juist voor de minder vermogende Leidenaars.

Gerard: "In de jaren zestig stond in het structuurplan dat de binnenstad er niet is om in te wonen. Waal vond dat er juist wél mensen moesten wonen. Onder Waal en zijn opvolgers zijn mensen er in groten getale neergestreken, dat heeft onze mooie, historische binnenstad gered."

Rens: "We leven nu in een tijd dat we een 'nieuwe Waal' goed zouden kunnen gebruiken. De gewone woonfunctie van de binnenstad is de laatste jaren sterk achteruitgegaan. Er is heel veel ingeleverd voor andere doelen: studenten, horeca en bedrijven, waardoor de binnenstad een heel ander soort sociaal karakter krijgt. Dat vind ik geen gunstige ontwikkeling. De binnenstad is er niet alleen voor pret en vertier."

Het verzet tegen de uitbreiding van het terras van horecabedrijf Annie's bij de Hoogstraat sleepte zich zeven jaar voort. Onlangs is de impasse met een compromis beëindigd: het terras gaat vier meter minder in de richting van de Catharinabrug. Had dat compromis niet eerder kunnen worden bereikt? En: wat hebben die procedures de vereniging wel niet gekost?

Beiden in koor: "Nee, dat had niet eerder gekund."

Rens: "Het initiatief om rond de tafel te gaan zitten om over een oplossing te praten is van Oud Leiden gekomen. Inmiddels is er gewoon goed contact met de exploitant."

Gerard: "Vergeet niet dat we een paar keer gelijk hebben gekregen van de rechter. Toen het plan zeven jaar geleden naar voren kwam, zeiden wij: we gaan dwars voor de kar liggen. Een ambtenaar van de gemeente zei toen: dat ga je verliezen, het gemeentebestuur en de exploitant hebben er twee jaar over gesteggeld en ze hebben al overeenstemming. Dat heeft ons er niet van weerhouden te gaan procederen, tot aan de Raad van State aan toe. De gemeente was het met ons eens dat het om een 'te ernstige aantasting van het stadsgezicht' ging, maar liet vermeende economische belangen zwaarder wegen.

Wat de kosten betreft: de griffiekosten zijn bijna allemaal door de gemeente aan ons terugbetaald omdat we de zaken gewonnen hebben. Onze advocaat is lid van de vereniging en heeft het pro deo voor ons gedaan. Parkeergelden en treinkaartjes hebben we uit eigen zak betaald, dus heeft de hele procedure Oud Leiden bijna niets gekost."

Rens: "Tijdens de looptijd van al die procedures is er onder de leden nooit opstand geweest over dit onderwerp. Er zullen ongetwijfeld mensen te vinden zijn die vonden dat we 'nou wel aan het zeuren waren', maar de leden hebben zich nooit over ons standpunt uitgesproken. Er kwamen meer positieve dan negatieve reacties. Enfin, de zaak is over. Je verliest wat, je wint ook. Sans rancune, als de horeca weer open is, gaan we er op uitnodiging van de exploitant gezamenlijk het glas heffen."

Hebben jullie het gevoel dat Oud Leiden serieus wordt genomen door het gemeentebestuur? Wordt er voldoende naar jullie geluisterd?

Zeven jaar verzet tegen uitbreiding van het terras van Annie's werd onlangs beëindigd met een compromis.

Gerard: "Jawel, we zijn een serieuze gesprekspartner – maar dat wil niet zeggen dat we altijd gelijk krijgen! We voelen mee met buurt- en wijkverenigingen die klagen dat er te weinig wordt gedaan met hun inbreng. Wat HVOL betreft: ik noem maar een Morspoort, volstrekt idioot dat ze daar een stoep omheen hebben gelegd. Een stadspoort was de toegangspoort voor karren en paard en wagen. Daar hoort geen stoep in te zitten. Maar de wethouders hielden de hakken in het zand. De stoep bleef. Het monument is versjteerd. Gelukkig heeft de gemeente wel naar ons geluisterd toen het plan werd geopperd om de Breestraat qua profiel in drie stukken te knippen. Wij hebben toen

gezegd: de Breestraat is de historisch belangrijkste straat van Leiden, die moet klassiek en als eenheid worden ingericht. We bedachten de blauwe hardstenen rand voor de winkelpuien, zoals het vroeger was.”

Rens: “Zowel de politiek als de ambtenaren houden echt rekening met wat Oud Leiden vindt. Dat gaat soms behoorlijk ver, zo van: ‘De vereniging zal wel tegen zijn, dus we moeten rekenen op vertraging’. Het probleem is wel een beetje dat niet in alle onderdelen van de organisatie bekend is dat Oud Leiden die positie inneemt. Het gebeurt wel dat ze ons niet in een vroeg stadium bij plannen betrekken.”

Heeft het in de acht jaar dat jullie nauw samenwerkten weleens geknetterd tussen jullie?

Beiden, tegelijk en volmondig: “Nee, helemaal niet!”

Gerard: “De samenwerking was heel plezierig en ook altijd echt inhoudelijk.”

Rens: “We hebben altijd heel veel overlegd. Vanwege het karakter van Gerards portefeuille was

hij naar buiten toe heel vaak de toeter van Oud Leiden. Vond ik altijd prima, hij is de deskundige op dat punt. Maar er ging geen brief de deur uit zonder dat wij erover gespard hadden. En ik heb respect voor de ongelooflijke hoeveelheid tijd die Gerard aan de vereniging heeft besteed.”

Gerard: “Maar het was niet alleen geven, ik heb er ook heel veel van geleerd. In die Commissie Historisch Karakter zit de echte deskundigheid op het gebied van architectuur, stedenbouw, erfgoed en juridische ruimtelijke ordening. Veel knowhow, veel ervaring. Zo weet ik nu bijvoorbeeld het verschil tussen elleboogverband en keperverband bij klinkerbestrating, om maar een dwarsstraat te noemen.”

Jullie jarenlang fel bepleit Leids museum annex verenigingshonk is er helaas niet gekomen.

Rens: “Die wens om een eigen plek te hebben – niet alleen voor ons, ook voor de zeer vele andere vrijwilligersorganisaties die zich met historie en erfgoed van Leiden bezighouden – wordt hopelijk spoedig ingewilligd. We hebben

niet voor het eerst een locatie op het oog: bijvoorbeeld het voormalig bodehuis in het Trouwstraatje bij het stadhuis. Maar daar hebben we wel de medewerking van de gemeente voor nodig. We praten ook mee in het stadsgesprek over herbestemming van het V&D-gebouw. Het honk zal er waarachtig komen.”

Hoe laten jullie de vereniging gevoelsmatig achter?

Gerard: “De afgelopen acht jaar zijn de taken van de vereniging enorm uitgebreid. Ons blad *Oud Leiden Nieuws* is verder uitgebouwd, idem dito de website, de podcast, de activiteiten van de Beeldbank. We hebben de verenigingen Jan van Hout en Dirk van Eck erbij gekregen.”

Rens: “De Stem van Leiden, Geveltekens, aandacht voor niet-beschermd erfgoed en kunst van de Wederopbouw: dat is allemaal enorm gegroeid, naast de ‘klassieke’ onderdelen als lezingen en excursies. Dat zijn niet specifiek verdiensten van ons, maar die sterke groei heeft wel in deze bestuursperiode plaatsgevonden. Het aantal leden is gegroeid van 2000 naar 2500 en er is een zeer forse groei van het aantal bedrijfsleden. We hebben er nu ruim veertig. En ik denk dat nog steeds mensen zich aan Oud Leiden verbinden vanwege ons onvolprezen product, het *Leids Jaarboekje*. We krijgen steeds meer volgers op Facebook en Twitter en de digitale nieuwsbrief heeft enige duizenden abonnees, leden en niet-leden. Door social media bereiken we de ‘jonkies’ beter. Maar we boren ook nieuwe groepen aan. Bij een lezing over speeltuinen in Leiden die in een speeltuin werd gehouden, haalden we zomaar twintig leden op. Dat is een groep die niet zomaar de weg naar ons zou vinden. Hadden we ooit een wat elitair imago, ik denk dat dat nu weg is. En: we zijn bij mijn weten de op één na grootste vereniging van Leiden, na de 3 October Vereniging.”

Hoe diep is het gat waar jullie in gaan vallen na jullie afscheid van Oud Leiden?

Rens en Gerard tegelijk: “Hahaha.”

Gerard: “Ja, ik weet het niet. Ik zie het wel. Mensen vragen me waarom ik geen lid van mijn commissie blijf, maar dat moet je niet willen, dat gaat schuren, dan loop ik in de weg. Maar losse klusjes wil ik best blijven doen. Ooit ben ik mijn loopbaan begonnen als persfotograaf, dus ik zie mezelf nog wel eens foto’s maken voor de vereniging.”

Rens: “Ik weet niet of er een gat is. Ik denk ook niet dat ik iemand ben die dat vreest. Er komt altijd wel weer iets op je pad, wellicht binnen de vereniging, daar ben ik niet zo bang voor. Het leven kan nog alle kanten op. En we gaan samen dat boek schrijven, toch Gerard?”

Miep Smitsloo-de Graaff

Foto's: Mieke Snepvangers.

Help mee met inventarisatie Straatnaamborden van lavasteen

Een wel heel speciaal soort geveltekens vormen straatnaamborden, maar er zijn wel meer minder bekende soorten geveltekens naast de gewone gevelstenen en eerste stenen: speciaal gevormde muurankers, snijramen en bouwornamenten, zoals kopjes of beeldjes in bogen boven ramen en ander beeldhouw- en pleistergieterwerk. Er wordt dus geen heel nauwe definitie gehanteerd.

Straatnaamborden kunnen van allerlei materiaal gemaakt zijn, zoals van hout (de oudste), metaal (al dan niet geëmailleerd) en van lavasteen. Dat is gestold magma uit het binnenste van de aarde, verwant aan (en vaak gelijkgesteld met) basalt, en keihard. Het werd – naast straatsteen – gebruikt om er slijpstenen voor messen en dergelijke van te maken, maar ook als sieraad, vooral als er verschillende kleuren gebruikt worden. Ook waren er kunstmatige rotsen van te maken, wel aardig in tuinen en bij exposities. In deze streken kwam het meestal uit de Eifel, via Andernach.

Lavasteen kun je tot mooie, vrij dunne platen slijpen, die onverslijtbaar zijn. Waar de andere soorten borden op een gevel geplakt, geschroefd of gespijkerd worden, werden die van lavasteen ingemetseld in de muur. Daardoor zijn ze niet alleen weersbestendiger en minder onderhoudsgevoelig, maar ook ‘verdwijnen’ ze minder snel dan die geschroefde borden. Zeker in een studentenstad als Leiden worden die bordjes nog wel eens in een nachtelijke actie losgeschroefd om daarna een studentenkamer te gaan sieren. Hieraan is dus vrij eenvoudig te zien of een bordje van lavasteen is of van een ander materiaal. Bovendien blijven bordjes van lavasteen vrijwel altijd heel mooi leesbaar, terwijl metalen

bordjes nog wel eens gaan roesten, de letters verbleken of soms helemaal vervagen en ook nog wel eens beschadigd raken.

Geschiedenis

Zoals ook uit het recente boek van Rudi van Maanen en Marijke Mooijaart, *Straatnamen in Leiden. Een verhaal van zeven eeuwen* (Primavera Pers, Leiden 2019), blijkt (vooral p.70), werden van oudsher, in Leiden pas gestructureerd vanaf 1860, de straatnamen op houten bordjes geschilderd. Eerst wit met zwarte letters, maar al snel witte letters op een blauwe achtergrond. Die werden aan de muren gespijkerd of geschroefd. Maar houten bordjes zijn kwetsbaar, vooral wegens vocht. Daarom werden, wellicht zodra emailering technisch goed genoeg geworden was, ook geëmailleerde ijzeren bordjes toegepast. Wanneer dat precies plaatsgevonden heeft, is niet gevonden.

Maar inmiddels was lavasteen aan zijn opmars begonnen. Dat is een veel mooier materiaal, doorgaans donkergekleurd en onverslijtbaar. Het werd vooral in siertuinen gebruikt. In Leiden was mw. D. van Laren-Maters, uit een beroemde bloemistenfamilie, leverancier hiervan. Zij had haar zaak in 1883 op het adres Rapenburg 105, vanaf 1884 Nieuwe Rijn 20a. Zij verkocht werke-

In de Raadsherenbuurt zijn nog diverse lavastenen straatnaamborden te vinden (foto: Dik Kompier).

lijk van alles, zoals tegenwoordig een tuincentrum doet. Of zij steen leverde voor de Leidse straatnamenbordjes, valt te betwijfelen. Een ander adres was Bloemkweekerij Flora, Maredijk 61, ook zo'n soort tuincentrum. Ongetwijfeld zijn er nog (vele) meer, als je daar studie van zou maken.

Honderd gulden

Voor nieuwe straatnaambordjes was ieder jaar op de gemeentebegroting zo'n honderd gulden uitgetrokken, ter vervanging van slechte of vermiste bordjes, of voor nieuwe straten (tot 1896 vrijwel uitsluitend in de binnenstad). Zo meldt een verslagje in het *Leidsch Dagblad* van 7 september 1882 over de begroting voor 1883: "Bovendien zullen 40 nieuwe straatnaambordjes voor *f* 100 worden aangeschaft." Het *Leidsch Dagblad* van 22 oktober 1886 meldt ten aanzien van de begroting voor 1887: "Dat voor straatnaamborden *f* 180 in plaats van *f* 100 was uitgetrokken, vond zijn reden in de betere hoedanigheid dier bordjes die nu van lava in plaats van geëmailleerd ijzer zullen worden gemaakt."

Evenzo het *Leidsch Dagblad* van 10 september 1887 met een vergelijkbaar bericht: weer *f* 180 voor 40 nieuwe straatnaambordjes. Het jaarverslag over 1888 meldt: "Met de aanschaffing van lava-straatnaamborden, welke zeer goed voldoen, werd voortgegaan." Het zou er op kunnen wijzen dat in 1886 of 1887 begonnen is

met het aanbrengen van bordjes van lavasteen. In een bericht over de begroting voor 1892 werd opnieuw *f* 180 voor 40 bordjes uitgetrokken en het jaarverslag over 1892 meldt: "De vernieuwing der straatnaamborden werd voltooid." Mooi, een actie van een jaar of vijf en de hele stad voorzien van mooie onverslijtbare bordjes.

Geëmailleerde bordjes

Je zou dan denken dat er daarna nooit meer iets over gehoord werd, behalve bij het omdopen van straatnamen of bij vernielingen en zo. Maar het *Leidsch Dagblad* van 12 augustus 1911 meldt: "Ter vervanging van oude houten straatnaambordjes werden (in 1910) 17 stuks nieuwe geëmailleerde bevestigd." Zouden dat uitsluitend bordjes in straten buiten de binnenstad zijn, dus 'geannexeerde' straten uit 1896? En waarom niet in lavasteen, zoals in de rest van de stad, ook al waren die wellicht wat duurder? In de Gemeenteraad van 30 oktober 1916 kwam zelfs ter sprake dat houten bordjes nog geleidelijk vervangen zouden worden door geëmailleerde; overigens ontaardde deze discussie in een gefulmineer van raadslid Van der Pot (bekend als wethouder en staatsrechtgeleerde) over foutieve schrijfwijzen op de bordjes.

Zeeheldenbuurt

Je zou dan denken dat de lavastenen bordjes

uit de gratie waren, maar wijken die in de jaren twintig gebouwd zijn, zoals de Zeeheldenbuurt, krioelen nu nog van lavastenen bordjes, dus men is er toch nog mee doorgedaan. Daarna is er in de Leidse kranten niet veel meer over straatnaambordjes te lezen; hoogstens over een melding in de Raadsvergadering van 21 februari 1939 dat bij verplaatsing van straatnaamborden het gat niet gedicht wordt (van gemeentewege). Als voorbeeld wordt genoemd Oude Vest 205 / hoek Van der Werfstraat. De lavasteen-bordjes werden namelijk ingemetseld, dus als je zo'n bordje uitbreekt, bijvoorbeeld omdat het te hoog zit (een veelgehoorde klacht) of op een ongelukkige plek, dan breek je een gat in de muur, dat aangemetseld hoort te worden.

Nu zal dit een ongelukkig incident zijn geweest, maar het toont wel aan dat de lavasteen op zijn retour was. Kennelijk was het prijsverschil in de crisisjaren 30 voldoende om toch minder robuuste geëmailleerde ijzeren – later aluminium – platen aan te schaffen. Zeker als het straatnaambord niet aan een gebouw, maar bijvoorbeeld aan een lantaarnpaal aangebracht moet worden, is dat ook veel handiger. In de ruimer aangelegde wijken met veel tuinen vond dat steeds meer toepassing. Een bezwaar was natuurlijk steeds dat de lavasteen-borden of meteen bij de bouw ingemetseld moesten worden of later in het al bestaande metselwerk uitgehakt; daar zaten de huiseigenaren natuurlijk niet op te wachten.

Verder historisch onderzoek

Een onderzoek naar lavasteen-borden via de krantenbank Delpher heeft geen nuttige informatie opgeleverd. Wat Leiden betreft is een lastige factor de Stadhuisbrand van 1929, waardoor oudere informatie uit archieven vrijwel niet meer te krijgen zal zijn. Voor de

periode 1929-1946 zullen de archieven van de gemeentesecretarie-afdelingen Financiën en Algemene Zaken misschien nog wat opleveren, maar wellicht eerder nog het archief van Gemeentewerken, omdat die de bordjes moest bestellen, betalen en aanbrengen. Maar dat zijn geen gemakkelijk toegankelijke archieven, dat zal wel enige moeite kosten. En er kan naar elders gekeken worden: zijn er berichten over vergelijkbare bordjes in andere gemeenten in de literatuur? Via internet zal er wel een en ander te vinden zijn; wie werpt zich daarvoor op?

Meehelpen met inventarisatie?

Om inzicht te krijgen in de hoeveelheid bordjes van lavasteen, is een inventarisatie noodzakelijk. Daarbij doet de Commissie Geveltekens graag een beroep op de lezers van *Oud Leiden Nieuws*. Dat betekent het op dit soort bordjes controleren van veel straten in wijken die zich daarvoor lenen. De nieuwe wijken als Zuid-West, de Merenwijk, Stevenshof enzovoort – zeker op terrein dat pas in 1966 bij de gemeente Leiden is gevoegd – zullen geen enkel bordje van lavasteen bevatten. Maar in de hele binnenstad kunnen er nog aangetroffen worden en ook in de wijken daarbuiten. Met name waar het woningwetwoningen betreft; daar werden ze wellicht al bij de bouw ingemetseld en zijn ze ook wel blijven zitten.

Of een bordje een lavasteenbordje is, zal (op misschien een paar gevallen na) altijd wel eenvoudig vast te stellen zijn. Helpt u mee met deze inventarisatie? Noteer dan heel precies waar een bordje zit en maak er eventueel een foto van, zowel van alleen het bordje als ook van een stuk van de gevel. De Commissie Geveltekens gaat dan aan het werk met uw gegevens. U kunt die sturen naar kompierdik82@gmail.com.

Dik Kompier

Bedrijfsleden

AKERBOOMBOW

Akerboombouw BV

APEK
administraties

Alrijne Zorggroep

APEK administraties

RHIJNHOF
gedenktepark - begraven - afdiening

Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof

Rijksmuseum Boerhaave

**BUIK
& VAN DER
HORST**
**GERECHTS
DEURWAARDERS**

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Grandcafé De Burcht

Van Cleef Holding

van deel
VERBOD OVERTREFFEN

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Du Prie bouw & ontwikkeling b.v.

Griffioen Precious Presents vof

Griffioen
PRECIOUS PRESENTS

De Gunst Juwelier

firma W.P. Hartwijk en Zoon

Hartwijk

HBK fiscalisten_accountants_expat consultants

Stichting Hof Meermansburg

Hooglandse Kerk

**HOOGLANDSE
KERK**

Hoppezak Kledingverhuur

HOPPEZAK
kledingverhuur

La Gro Geelkerken advocaten

Alrijne
zorggroep

**rijksmuseum
boerhaave**

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

GRANDCAFÉ
SINCE 1659

de BURCHT

SCOL
Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

du PRIE | **OP**
BOUW & ONTWIKKELING

DG De Gunst Juwelier

fiscalisten
accountants
expat consultants | **hbk**

**La Gro
Geelkerken
advocaten**

LEK
makelaars & taxateurs

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv

Stichting Pieterskerk Leiden

Brasserie de Poort

Prima Management

Primavera Pers

PRIMAVERA PERS Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van Rijnland

Rabobank

Hoogheemraadschap van Rijnland

MBO Rijnland

mbo rijn//land

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

Schulpen Schuim BV

Serviceflat Schouwenhove

Sociëteit Amicitia

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden

Universiteit Leiden

Veldman Rietbroek Architecten

Museum Volkenkunde

Stichting Werk & Onderneming

Veldman Rietbroek architecten

Stichting Zeven Leidse Hofjes

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

De Leidse en Katwijkse jaren van Jef Last

LEZING DOOR RUDI WESTER
ZONDAG 2 MEI 2021, 14.30 UUR
LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1,
LEIDEN

Op zondag 2 mei organiseert de Commissie Dirk van Eck een lezing van Rudi Wester over de Leidse en Katwijkse periode van de schrijver en activist Jef Last.

Last (1898-1972) was een bekende schrijver en radicaal. Hij zwierf in zijn leven over de hele aarde, vocht in de Spaanse Burgeroorlog en was een dapper verzetsman. Onder zijn vrienden telde hij Mohammed Hatta, Willem Drees en Willy Brandt. Hij studeerde Chinees in Leiden en dompelde zich onder in het rijke studentenleven. Maar hij voelde zich meer thuis tussen de Katwijkse vissers en verhuisde al snel naar dat dorp. De tegenstelling tussen elite en volk, tussen verheven kennis en sociale strijd, vormde een rode lijn door zijn latere leven.

Rudi Wester schreef een biografie over deze letterkundige vechtjas en spreekt op 2 mei over zijn verblijf in Leiden en Katwijk, en de invloed van deze periode op zijn verdere leven. Westers boek, getiteld *Bestaat er een raarder leven dan het mijne?*, vormt de basis van de lezing en is verkrijgbaar bij de betere boekhandel. De lezing begint om 14.30 uur en vindt plaats in de Lokhorstkerk. Het is op dit moment (tweede helft januari) niet duidelijk of de op 2 mei geldende maatregelen in verband met de coronapandemie een lezing met publiek toestaan en zo ja, of het publiek aan een maximum zal zijn gebonden. Als er geen publiek aanwezig kan zijn,

De biografie over Jef Last door Rudi Wester vormt de basis van de lezing.

wordt de lezing via een Zoom-link aangeboden. Als een klein aantal belangstellenden is toegestaan, zal de lezing ook via een livestream kunnen worden gevolgd. In de digitale nieuwsbrief en op de website zal tijdig worden medegedeeld op welke wijze u de lezing kunt volgen en hoe u zich daarvoor kunt aanmelden.

Rudi Wester (1943) is schrijfster, literair journalist en cultureel adviseur. Zij studeerde Frans aan de Vrije Universiteit. Zij was jarenlang literair recensent van Vrij Nederland en Trouw en was onder meer directeur van het Institut Néerlandais in Parijs en cultureel attaché bij de Nederlandse ambassade in Parijs (2003–2009). Tot de boeken van haar hand behoort 'Bestaat er een raarder leven dan het mijne?' (2021).

De strijd voor behoud van monumentale kunst uit de wederopbouw

Lange tijd was er weinig bekend over de monumentale kunst uit de wederopbouwperiode (1940-1970). Maar na waarschuwende signalen van de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed in 2013 is daar verandering in gekomen. In Leiden heeft een commissie van de HVOL deze kunst geïnventariseerd, waarna de gemeente nader cultuurhistorisch onderzoek heeft laten uitvoeren. Dit resulteerde in het rapport *Monumentale kunst ontdekt in Leiden* door drs. Yteke Spoelstra (Erfgoed Leiden en Omstreken, 2017). Voor ieder die overtuigd is van het belang van monumentale kunst uit de wederopbouwperiode was het B&W-besluit van 20 februari 2018 een mijlpaal: het college – geadviseerd door de Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden – verklaarde een zorgvuldige omgang met de monumentale kunst uit de periode van de wederopbouw in Leiden te stimuleren en besloot dat – in geval van bedreiging van monumentale kunst in gemeentelijk eigendom – een haalbaarheidsonderzoek zal plaatsvinden naar mogelijke herplaatsing. Daarmee leek behoud van bedreigde monumentale kunst gewaarborgd. Helaas is de werkelijkheid weerbarstiger.

Het probleem begint al met het eigendom van een gebouw. Lang niet alle gebouwen met monumentale kunst zijn gemeentelijk eigendom. Veel monumentale kunst is te vinden in schoolgebouwen. Sommige schoolgebouwen zijn volledig eigendom van een schoolbestuur. De meeste schoolgebouwen echter zijn tot stand gekomen met overheidsgeld en na beëindiging van gebruik door een onderwijsinstelling valt de eigendom terug aan de gemeente. Je zou zeggen dat in geval van sloopplannen er dan volop gelegenheid is om onderzoek tot herplaatsing van monumentale kunstwerken uit te voeren. Maar in de regel verkoopt de gemeente het schoolgebouw aan een projectontwikkelaar en vraagt daarbij bijzondere aandacht voor de monumentale kunst. Projectontwikkelaars willen wel meewerken aan behoud van de kunst, maar die hebben ook te maken met de toekomstige gebruikers van de nieuwbouw. Een gunstig voorbeeld is het

pand Ter Haarkade 1. De school die daar in 1964 werd gebouwd, was het laatst in gebruik door kunstenaarscollectief Nieuwplaats. In de zijgevel van het gebouw bevond zich een gevelplaatje van een onbekende kunstenaar. In 2018 heeft de gemeente het gebouw verkocht aan een projectontwikkelaar die het gebouw heeft laten slopen en nu woningen bouwt voor de Stichting Huisvesting Werkende Jongeren. Het gevelplaatje zal een plaats krijgen in de hal van de nieuwbouw. Nu laat een gevelplaatje van beperkte omvang – in dit geval 80 × 110 cm – zich wellicht gemakkelijk uitnemen en herplaatsen. Voorwaarde is wel dat het kunstwerk niet te kwetsbaar is. Zo bleek een keramisch wandplaatje van Josje Smit in de gesloopte Van der Klaauwtoren in de Kaiserstraat te broos om te worden herplaatst.

Lastige opgave

Lastiger wordt het als een kunstwerk substantiële

Scherftegelreliëf van Henny Bal, Bizetpad (foto: Jos Hooghuis).

afmetingen heeft. Die situatie doet zich nu voor bij het scherftegelmozaïek van Henny Bal (1915-2012) aan de gevel van het schoolgebouw Bizetpad 1-3. In dit schoolgebouw was tot een paar jaar geleden de Leo Kannerschool gevestigd. Het scherftegelmozaïek (1963) was een van de vroege abstracte monumentale kunstwerken in Leiden en is een van de grootste. Het meet 12 meter bij een hoogte van 1,20 meter. Er zijn 2400 tegels in verwerkt die in gewapend beton zijn gestoken. De tegelscherven steken acht tot tien centimeter uit. Doordat de gevel op het noorden ligt, is de reliëfwerking van het kunstwerk extra sterk.

Na sloop van het schoolgebouw wordt de locatie herontwikkeld voor sociale woningbouw door woningstichting Ons Doel. Het voornemen is om dit kunstwerk een plaats te geven in de nieuwbouw. Een lastige opgave voor architectenbureau en ontwikkelaar.

Sgraffito's Lex Horn

Hoe het kan gaan als een kunstwerk is behouden maar een nieuwe locatie niet direct beschikbaar is, toont de geschiedenis van de sgraffito's of betonreliëfs van Lex Horn (1916-1968) afkomstig uit het gesloopte Clusiuslaboratorium voor Chemie aan de Wassenaarseweg (1960). Het

De sgraffito's van Lex Horn: locatie voor herplaatsing gezocht (foto: Peter Lamboo).

zijn half-figuratieve, half-abstracte composities geïnspireerd op elementen uit de alchemie. De reliëfs vormen één geheel en besloegen drie verdiepingen in het trappenhuis. Zij bestaan uit drie lagen: de onderste laag is zwart, de tweede wit en de oppervlaktelaag is geel. Toen het gebouw in 2015 gesloopt zou worden, sloegen de erven van Lex Horn en Bond Heemschut alarm. Ook de Leidse politiek kwam in actie. De gemeente liet een kunst- en cultuurhistorisch waardestellend onderzoek uitvoeren door expert Yteke Spoelstra. De conclusie was dat het werk behoort tot de top van de Leidse naoorlogse monumentale kunst. Daarop stelde de gemeente een substantieel bedrag beschikbaar waardoor het kunstwerk met medewerking van de projectontwikkelaar – die het gebouw van de universiteit had gekocht – kon worden uitgezaagd, gedemonteerd en opgeslagen. Sindsdien is de beheerder van het kunstwerk, Bond Heemschut, naarstig op zoek naar een passend gebouw voor herplaatsing. De laatste optie lijkt te zijn een nieuwbouwproject bij Leiden Centraal. Daarbij blijkt hoe complex de problematiek is. Want zowel de projectontwikkelaar als het architectenbureau als de beoogde huurder van het gebouw moeten hun belangen afwegen. De coronacrisis en vragen over toekomstige gebruikscriteria voor een gebouw spelen een extra rol. Intussen vormt opslag van zo'n omvangrijk kunstwerk een groot probleem. Op dit moment is er nog geen oplossing voor de sgraffito's gevonden.

Positieve ontwikkelingen

Gelukkig zijn er ook positieve ontwikkelingen. Bij de sloop van de Telders Basisschool aan de Telderskade enkele maanden geleden is het geglazuurde betonreliëf aan de buitengevel behouden. Dit kunstwerk 'De Bremer stads-muzikanten' van Jan Groenestein uit 1966 zal

worden gerestaureerd en over enkele jaren worden herplaatst in de dan gerenoveerde school op de hoek van de Telderskade en Boshuizerlaan. Een fraaie wijze van behoud.

Gebouwgebonden

Bij dit alles doet zich wel een principiële vraag voor: is monumentale kunst wel te herplaatsen? Immers monumentale kunst is 'gebouwgebonden' kunst. Deze is niet zuiver decoratief, maar heeft een functie in relatie tot het gebouw waarin het is aangebracht. Zo is het scherftegelreliëf van Henny Bal vervaardigd van dezelfde tegels als in het schoolgebouw werden toegepast. De grillige en dynamische patronen in het kunstwerk contrasteren met de strakke banen in de tegelvloeren van het gebouw. Mogelijk een verwijzing naar de ongevormde en de gevormde geest van de schoolleerling. Lex Horn verwees met zijn betonreliëfs naar de functie van het Clusiuslaboratorium. Door het gebouw te slopen en het kunstwerk te behouden verliest het kunstwerk zijn zingevende context. Een kunstenaar als Peter Struycken is daar heel duidelijk over: hij verzet zich tegen herplaatsing van een monumentaal kunstwerk van zijn hand als een beoogde nieuwe locatie geen inhoudelijke binding heeft met het kunstwerk. En toch is de monumentale kunst in de wederopbouwperiode zo belangrijk geweest in de ontwikkeling van de naoorlogse kunst en architectuur en de opvattingen over de functie van kunst in de samenleving dat behoud altijd te verkiezen is boven vernietiging. Bovendien heeft een kunstwerk ook een intrinsieke waarde, de waarde die aan het kunstwerk op zich kan worden toegekend. De Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed heeft voor die waardebeoordeling criteria ontwikkeld. Bijvoorbeeld: wat is de zeldzaamheidswaarde van een kunstwerk, lokaal en nationaal? Hoe staat het met de kunsthistorische representativiteit: is het kunstwerk

Keramisch gevelplastiek van J.B. Lambert Simon, Lammenschansweg (foto: Peter Lamboo).

een belangrijk voorbeeld van het werk van een (voor Leiden) belangrijke kunstenaar, een bepaalde stijl of kunststroming? Hoe groot is het belang van het werk voor de lokale cultuurhistorie? Hoe sterk is de architectuurhistorische context van het kunstwerk? Natuurlijk speelt ook de gaafheid van het kunstwerk een rol. Als een kunstwerk op de meeste criteria hoog scoort, leidt dat tot een pleidooi voor behoud. Wat bij het behoud niet verloren mag gaan, is het verhaal dat bij het kunstwerk hoort. Zo is de uitleg bij de gelukkig wel herplaatste betonreliëfs van Lex Horn uit de voorgevel van het Clusiuslaboratorium aan de Wassenaarseweg belangrijk voor een goed begrip van het kunstwerk.

Is daarmee het verhaal van herplaatsing van monumentale kunst compleet? Nee, er moet ook nog gekeken worden naar de rechten van de kunstenaar of diens erfgenamen.

Intussen volgt de commissie Monumentale kunst van de HVOL met belangstelling de ontwikkelingen ten aanzien van een aantal gebouwen die in de nabije toekomst hun functie zullen verliezen en waarschijnlijk zullen worden gesloopt. Zoals de school aan Lammenschansweg 4 met een keramisch gevelreliëf van J.B. Lambert Simon.

Jos Hooghuis

Aanbieding voor leden van de HVOL: fotoboek 'Leiden 40-45'

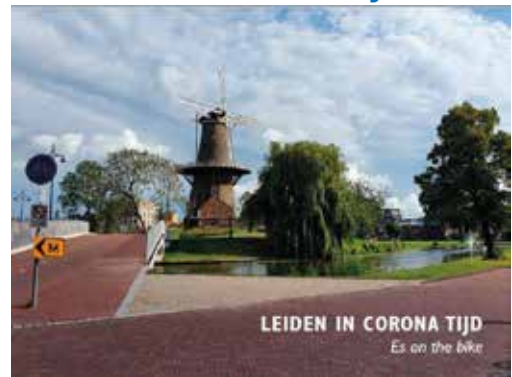

HVOL-leden kunnen profiteren van een speciale aanbieding van het fotoboek 'Leiden 40-45'. De uitgave, die werd samengesteld door Hans

Blom en Alphons Siebelt, kost nu tien euro. Beiden hielden zich langdurig bezig met feitenmateriaal over de Tweede Wereldoorlog. Blom onder andere als directeur van het toenmalige Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie en Siebelt als grondlegger van de beeldbank over WO II bij het Regionaal Archief Leiden (nu Erfgoed Leiden en Omstreken). De tekst bevat een schat aan informatie, afkomstig uit vele (nationale) archieven, maar dankzij oproepen in de media ook van particulieren. Het boek brengt tragische, soms hartverscheurende feiten in beeld zoals de weggevoerde kinderen van het Joods Weeshuis, de bombardementen, die in de Stationsbuurt en Noord tientallen levens eisten, de razzia's en executies. Maar ook de ouderwetse uitstraling van 'gezelligheid' zoals het koken op het noedkachtje, het ELS-schoonheidskabinet in het Academiegebouw of de drogisterij van Van

Harteveld op de Zeemanlaan. De acht thema's in het boek volgen exact de tijdlijn, die begint met de mobilisatie en de snelle capitulatie tot aan de voor velen zware hongerwinter en de daaropvolgende euforie van de bevrijding, die – getuige het boek – uitbundig werd vastgelegd. Het boek maakt deel uit van de vijftiendelige serie 40-45 van uitgeverij WBooks, waarin steeds een stad, regio of provincie centraal staat. De uitgave over Leiden, die in 2015 verscheen, telt 128 pagina's.

Leiden in coronatijd

Onlangs verscheen 'Leiden in coronatijd – Es on the bike' van Esther van Zuure. Zij heeft MS en is dermatoloog in het LUMC. Tijdens de eerste lockdown ging zij, om fit te blijven, fietsen in het verstilde Leiden. Zij maakte foto's van haar ontmoetingen met de schoonheid van de stad. Een selectie van haar fraaie beelden is nu gepubliceerd. Het kreeg veel positieve reacties. De uitgave kan besteld worden via esonthebike@gmail.com en kost 19,95 euro. De tweede druk verschijnt binnenkort.

Bram van Leeuwen

Twee boeken over ontwikkeling westelijk deel van Leiden

Eind vorig jaar werden twee boeken gepresenteerd die beschrijven hoe het westelijk deel van Leiden zich in de loop der jaren heeft ontwikkeld. Hoe verschillend ook van opzet, de publicaties kennen een paar opmerkelijke overeenkomsten. De auteurs Cor Smit en Jan Sloof zijn beiden al jarenlang actief om historisch interessante feiten te presenteren in woord en geschrift. Het bijzondere is dat gebieden aan de orde komen die allebei zijn geannexeerd. In 1966 werd – gezien de grote woningnood – een deel van Voorschoten aan Leiden toegewezen en vormde de spoorlijn naar Den Haag de nieuwe grens. De Rijndijk, de Stevenshofjespolder en de weg van de Haagsche Schouw tot aan de grens van Wassenaar werden ingelijfd. In hetzelfde jaar is bij de gemeentelijke herindeling de Leeuwenhoek, omsloten door de Plesmanlaan, Rijnsburgerweg, Wassenaarseweg en de Rijksweg A44, aan Leiden toegewezen. Inmiddels heeft het toen grotendeels landelijke gebied een metamorfose ondergaan en is omgedoopt tot Leiden Bio Science Park.

Tussen Voorschoten en Leiden

Jan Sloof schreef vier boeken over de geschiedenis van Voorschoten. Voor het vijfde – met vele foto's, oude kaarten en historische feiten – werd hij geïnspireerd door de in 2018 overleden Henk Niersman van het gelijknamige bouwbedrijf. Geboren op de Rijndijk waar zijn overgrootvader in 1863 een metselbedrijf begon. Op de bouwplaats van een groot woningbouwproject reikt de auteur op 17 december 2020 het eerste exemplaar uit aan weduwe Greet Niersman en haar zoon Mark, de huidige eigenaar van het bouwbedrijf.

Het project ligt op een steenworp afstand van Het Haagsche Schouw. Nu een modern hotel-restaurant waar in 1629 een huisje wordt gebouwd ten dienste van de veerdienst met platte schouw over de Rijn. En tegelijkertijd de functie van goedbeklante herberg vervult. Dat blijft zo wanneer in 1802 een brug met tolheffing

het veer vervangt. Tot in 1908 het tolhuis wordt afgebroken en een nieuw gebouw verrijst naar een ontwerp van de Haagse architect F. Nieuwerkerk. Met drie trapgevels, een poortje en een antiek interieur met conversatie-, biljart- en sociëteitszalen, café, keuken en logeerkamers. Het horecabedrijf wisselt diverse malen van

Tussen Voorschoten en Leiden

Vinkweg, Rijndijk,
Valkenburgseweg en Ommedijkseweg

Jan H.M. Sloof

eigenaar totdat Martinus van der Valk, eigenaar van de Gouden Leeuw in Voorschoten, de zaak overneemt. In 1948 volgt schoonzoon Jan van den Assem, die was getrouwd met dochter Riet, hem op. Na zijn overlijden wordt het Haagsche Schouw in 1985 onderdeel van het familieconcern Van der Valk. En drie jaar later volgt de forse uitbreiding aan de zuidkant: een motel met 63 kamers en vergaderruimten. De exploitatie blijft in de familie en dochter Ingrid met haar man Frans Schohaus runnen nu al jaren het bedrijf.

De Groote Vink

Aan het andere uiteinde van de Rijndijk worden sinds 1763 ook horeca-activiteiten ontplooid. Leendert Vinkesteyn opent herberg De Groote Vink aan de Rijn bij het kruispunt Leidseweg-

Haagweg. Compleet met paardenstalling, kolfbaan en prieel. In 1837 door toenmalig eigenaar Dirk Oudshoorn omgedoopt tot Room en Koffehuis De Vink en zes jaar later uitgebreid met een grote speeltuin op het aangrenzende weiland. Er worden feesten en partijen gehouden. Zoals in 1875 ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan van de Leidse Universiteit. In 1907 wordt Ernst Sydney Bailey de nieuwe eigenaar. Als hij in 1936 overlijdt, neemt zijn zoon Johannes de exploitatie over. Vanwege zijn Engelse afkomst wordt hij in de Tweede Wereldoorlog tijdelijk geïnterneerd in Kamp Schoorl, maar hij zet na de bevrijding de zaak voort. De Groote Vink wordt opgeknapt en uitgebreid. Op zaterdag zijn er in de jaren vijftig en zestig wekelijks drukbezochte dansavonden met het dixielandorkest The Jazz Pilgrims. Tot 1953 kent De Groote Vink een directe concurrent als buurman. De Kleine of Oude Vink van uitbater Varkevisser heeft ook een danszaal, restaurant, speeltuin en verhuurt bootjes en waterfietsen. In 1975 valt ook voor De Groote Vink het doek en neemt Dick Mulder er tot 1989 zijn intrek met een surfshop. Daarna vestigt Euro-Amusements Import er een handel in speelautomaten. Nu staat het historische gebouw al jaren leeg in afwachting van een nieuwe bestemming.

Een luchtfoto van hotel-restaurant Het Haagsche Schouw aan de autoweg Den Haag-Amsterdam, gemaakt door KLM Aerocarto omstreeks 1965.

Uitspanning De Groote Vink Anno 1763 met ernaast concurrent De Kleine Vink. De prentbriefkaart schetst de situatie rond 1900.

Buitenplaatsen

Dat het voormalige Voorschoten veel meer dan uitspanningen te bieden heeft, beschrijft Jan Sloof uitgebreid. Zoals de drie buitenplaatsen die het gebied volgens het belastingregister in 1731 kent. Hofstede Rhijnenburch, gelegen langs de Rijn, is eigendom van Gerard van Hoogeveen. Deze burgemeester van Leiden verkoopt het in 1806 aan Jacobus van Bronkhuizen. Tot haar dood in 1883 woont de zeer rijke Maria Kuijs er. Kort daarna wordt het huis afgebroken. De hofstede Overveen heet voor 1665 Overhijj en is in bezit van Godart van Persijn. In 1748 wordt het gesloopt. En van 1659 tot 1682 is Fries Hoff aan de Veenwatering het buitenhuis van de Leidenaars Anthony en Abraham de Vries. Daarna wordt het omgedoopt tot Zuiverveen

en zijn de Leidse textielmagnaten Dozy de eigenaren. In 1735 wordt het bezit verkocht aan Jan van Breda en gaat het zes jaar later tegen de grond.

Kerken

Ook feiten van recenter datum passeren de revue in het boek. Gelovigen kunnen bijvoorbeeld in twee kerken aan de Rijndijk terecht. In 1949 verrijst voor de rooms-katholieken de fraaie stenen Maria Middelaeskerk naar een ontwerp van de bekende architect J.J. Schrama. Geld- en materiaalgebrek maken het noodzakelijk het houten dak van de voorlopige kapel - die er al staat - te gebruiken voor de nieuwbouw. Ook de protestanten moeten improviseren. In 1947 richten zij een noodkerkje op in een ongebruikte

Voorschoten. De stal achter woning aan de Rijndijk 101 die in 1947 werd ingericht tot kerkzaal voor de protestanten. Foto Gemeentearchief.

stal achter de woning aan Rijndijk 101. Na acties van leden wordt in 1963 aan Rijndijk 123 een houten prefab constructie officieel als kerk in gebruik genomen.

In 1874 wordt aan de Rijndijk 156 ook een Openbare Lagere School gebouwd, die een veel kleinere vervangt. Hoofd wordt meester Cees van der Graaf. Hij woont met zijn gezin in het voorhuis van het schoolgebouw. Zijn opvolger in 1920 is J.J Romeijn die blijft tot sluiting in 1937. Een jaar later koopt het Haagse bedrijf Diastatische Producten het pand. Het bedrijf maakt moutextracten voor bakkerijen en snoepfabrikanten en is er nog altijd gevestigd. Mede in verband met sterk groeiende omzet komt er in 1989 een groot nieuw bedrijfspand bij.

Openbaar vervoer

Het openbaar vervoer drukt zijn stempel heel nadrukkelijk op het gebied. Voor de in 1847 voltooide spoorlijn Amsterdam-Rotterdam wordt over de Rijn een imposante eikenhouten spoorbrug gebouwd met vijf overspanningen. In 1863 krijgt hij als vervanger een gietijzeren kraanbrug. In 1891 wordt het een draaibrug die in 1967 plaats maakt voor een ophaalbrug. De

huidige brug uit 1996 komt er vanwege spoorverdubbeling. In de tussentijd is in 1985 al NS-halte De Vink geopend en maakt de gelijkvloerse overgang zeven jaar later plaats voor een zuidelijker gelegen onderdoorgang. Ten behoeve van de tramverbinding Leiden-Den Haag via Wassenaar wordt bij de Haagsche Schouw naast een al bestaand bruggetje een nieuwe – veel bredere – gebouwd. Als in 1962 de ‘gele tram’ wordt opgeheven neemt het autobezit zo sterk toe, dat vier jaar later het doorgaande verkeer wordt omgeleid via de nieuwe snelweg A44.

Jan Sloof verzamelt voor zijn boek een schat aan gegevens uit archieven en via interviews. Het levert een boeiend beeld op van bewoners, middenstanders, fabrikanten, boeren en tuinders van het voormalige ‘Voorschoten aan den Rijn’.

De eikenhouten spoorbrug over de Rijn uit 1842, ontworpen door waterstaatsingenieur F.W. Conrad, met vier vaste dekken en een beweegbare om schepen te laten passeren. De tekening werd in 1847 gemaakt door P.J. Lutgers.

Tussen Voorschoten en Leiden. Vinkweg, Rijndijk, Valkenburgseweg en Ommedijkseweg – Jan H.M. Sloof – Uitgever Ginkgo – ISBN 9789071256899 – 168 pagina's – verkoopprijs 15 euro.

Bram van Leeuwen

Bio Science Park: banenmotor van Leiden

Het Bio Science Park bereikt binnenkort een nieuwe mijlpaal. Op het Oegstgeester deel ten westen van de snelweg A44 nadert het gebouw Biopartner 5 zijn voltooiing. De 5.700 vierkante meter bedrijfsruimte is bestemd voor startende en groeiende bedrijven, die er ook terecht kunnen in gespreksruimten en de conferentiezaal. Het eerste energieneutrale laboratorium van Nederland is eigendom van Stichting Biopartner Center die elders in het park nog vier soortgelijke 'kraamkamers' exploiteert. In 2007 werd de stichting gevormd door een fusie van Life Science Incubator en het Academisch Bedrijven Centrum.

De stichting is opdrachtgever van het boek over de geschiedenis van het park, dat werd geschreven door de Leidse historicus Cor Smit. Het begint in de jaren zeventig van de vorige eeuw als de Leeuwenhoek, tussen Wassenaarseweg en Plesmanlaan, nog een grotendeels leeg, landelijk gebied is. Het wordt in 1966 eigendom van de gemeente Leiden ten koste van Oegstgeest.

Anno 2020 is het gebied van circa 1,2 vierkante kilometer de grootste *life science* cluster van Nederland en een van de belangrijkste centra voor biotechnologie in Europa. Er werken 20.000 mensen, die samen een derde van de totale Leidse werkgelegenheid vormen. Het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC) is met 7.000 personeelsleden de grootste werkgever. Duizenden studenten volgen er opleidingen aan onder meer de Universiteit Leiden, de Hogeschool Leiden met een MOB-opleiding laboratoriumtechniek en de Leidse instrumentmakers School (LiS). En vanaf 2016 is een Bio-tech Training Facility beschikbaar dankzij een Europese miljoenensteun en bijdragen van de gemeente, de universiteit en het LUMC.

Stroeve perioden

De ontwikkeling van het park verloopt niet zonder rimpelingen. De samenwerking tussen universiteit, bedrijfsleven en gemeente kent uiterst stroeve perioden. Pas in 1985 besluit de gemeenteraad officieel de bestemming van de grond te wijzigen van woningen in bedrijven. Nog in hetzelfde jaar wordt de eerste paal geslagen voor een permanent gebouw met laboratoria voor het Academisch Bedrijven Centrum. Deze kraamkamer voor nieuwkomers is nog voor de voltooiing geheel volgeboekt en feitelijk

Artistieke impressie van het gebouw Biopartner 5, ontworpen door Jan Wilem ter Steege en Josse Popma.

de startmotor van het Bio Science Park. De primeur komt het Amerikaanse bedrijf Promega Biotec toe. Met een kantoor en lab in het Gorlaeus-gebouw van de universiteit is de eerste combinatie van wetenschap en bedrijfsleven een feit. Maar biotechnologisch pioniersbedrijf Centocor kan bogen op de primeur van een eigen gebouw op het park. Het bedrijf legt zich eerst toe op diagnostiek, maar later ook op de ontwikkeling en productie van medicijnen. Een middel tegen bacteriële infectie flopt in de VS en er vallen in Leiden 137 ontslagen. Herstel volgt snel als geneesmiddelen tegen hart- en vaatziekten en de ziekte van Crohn zeer succesvol blijken. In 2000 telt Centocor 650 medewerkers en koopt farma-reus Johnson & Johnson de aandelen. J&J besluit in 2010 alle farmaceutische bedrijven te verenigen onder de naam Janssen

en lijft ook de Leidse bedrijven Crucell en Mentor Medical Systems in. De twee divisies van Janssen – Biologics en Vaccins – hebben elk meer dan 1.000 werknemers. In het coronajaar 2020 duikt de naam Janssen steeds vaker op als het gaat om de productie van een vaccin tegen de wereldwijde pandemie.

Peetvader

Cor Smit noemt in zijn boek Rob Schilperoort (1938-2012) de peetvader van het Bio Science Park. Vanaf 1979 is de hoogleraar biochemie de centrale figuur in ons land op het terrein van de moderne biotechnologie. Op zijn reizen naar de VS en Japan ziet hij hoe wetenschap en bedrijfsleven elkaar opzoeken en daarvan de vruchten plukken. Ook ijvert hij, gesteund door gemeenteambtenaar Edwin Keijser, voor de

Hoogleraar Rob Schilperoort (foto: Marc de Haan).

komst van buitenlandse bedrijven naar Leiden. En vervult bestuurlijke functies van (inter)nationale verenigingen voor biotechnologie. Bij het 25-jarige bestaan van het Bio Science Park overhandigt burgemeester Henri Lenferink hem de gouden speld van de gemeente voor zijn grote verdiensten. Later wordt een park naar hem vernoemd.

Musea

In het Bio Science Park zijn drie musea gevestigd. Corpus presenteert bezoekers een reis door het menselijk lichaam. Het gebouw torent hoog uit boven de A44. Het Anatomisch Museum vervult vooral een onderwijsfunctie voor het LUMC. In 1988 opent Naturalis – het centrum

voor biodiversiteit – de deuren. Het fungeert ook als kenniscentrum en de collectie biedt onder meer onderdak aan stier Herman en zijn twee gekloonde kalfjes. Die geven melk met het ontstekingsremmende middel lactoferrine. Dat leidt tot felle protesten tegen genetische manipulatie door het bedrijf (Gene) Pharming en in 1998 tot een verbod door de regering. De ontmoetingsruimte 'De Stal' is nog een tastbare herinnering aan het ehech – evenals de opgezette Herman. Pharming gaat naar de beurs, bestaat nog steeds en heeft als belangrijkste medicijn Ruconest tegen erfelijk angio-oedeem. Recentelijk is Naturalis ingrijpend uitgebreid en vernieuwd en een architectonische blikvanger geworden. Dat geldt ook voor het schotelvormige Gorlaeus laboratorium en het imposante Mirai-house van het Japanse Astellas. Nadat in 2007 het personeel is gehalveerd, zorgen andere bedrijven ervoor dat het ruime jasje weer passend wordt gemaakt. Het LUMC vestigt er een nieuw centrum voor stamcel- en genterapie.

Wisseling eigenaren

Soms wisselen bedrijven snel van eigenaar. Medicijnproducent Katwijk Farma komt in 2014 in handen van het Canadese Apotex en wordt vier jaar later opgeslokt door het Indiase Aurobindo. Genencor komt via het Deense Danisco (2005) in handen van Dupont (2011), dat op termijn verhuist naar het Oegstgeester deel van het park. Galapagos koestert dezelfde plannen. Het is vanaf de oprichting in 1999 gevestigd in het Bio Science Park en brengt in 2017 het reumamedicijn filgotinib op de markt. In 2019 komt een deal met Gilead Sciences tot stand dat eerder met een kapitaalinjectie van enkele miljarden het voortbestaan voor tien jaar garandeert in ruil voor toegang tot onderzoeksprogramma's en verkooprechten. Galapagos verovert een plek in de top 25 van

Ontmoetingscentrum De Stal (foto: Marc de Haan).

de Amsterdamse beurs, de AEX. In 2007 noteren de aandelen nog 7 euro. In 2020 jojoet de koers – mede als gevolg van de coronacrisis. Op 20 februari tikt de notering de 253 euro aan en op 17 december is daar nog 75 euro van over. Inmiddels is er met ruim 85 euro sprake van herstel en zijn er plannen voor nieuwbouw.

Woningbouw en bereikbaarheid

Elders in het park verrijzen op dit ogenblik andere grote gebouwen. Aan de Endegeesterwetering, tegenover het Nucleusboulevard, wordt gewerkt aan de hoogbouw van het Leiden Bio Science Building-complex. En aan de Niels Bohrweg vordert de bouw van het nieuwe hoofdkantoor van het Nederlandse wetenschappelijke instituut voor ruimteonderzoek SRON gestaag. Binnen afzienbare tijd worden er onderdelen en instrumenten voor satellieten ontwikkeld en geproduceerd. In dezelfde sector zijn AirbusDSD Netherlands

en Stellar Space Industries actief. De afgelopen jaren verovert ook de eerder geschrapte woningbouw zijn plek in het park. Langs de Wassenaarseweg zijn verouderde laboratoria, onderwijs- en onderzoeksgebouwen verbouwd tot wooneenheden. Vlakbij verrijzen nieuwe complexen met appartementen. En in recordtempo worden voor studenten de prefab 'zwarte blokkendozen' uit de grond gestampt. Voortvarend wordt bovendien gewerkt aan de bereikbaarheid van het Bio Science Park. In 2022 is de ondergrondse Rijnlandroute met de Corbulotunnel klaar om de autosnelwegen A4 en A44 met elkaar te verbinden.

Biopartner Startmotor en smeerolie van het Leiden Bio Science Park – Cor Smit – Uitgever Biopartner/Primavera Pers – ISBN 9789059973275 – 136 pagina's – Prijs 19,50 euro.

Bram van Leeuwen

Studenten Ekklesia: halve eeuw oecumene

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Leidse Studenten Ekklesia wordt een 'verjaardagsbundel' uitgegeven. Die benaming is van voorzitter Ronald Meester. Er stonden ook festiviteiten op het programma, maar die moeten vanwege de coronapandemie tot een later tijdstip worden uitgesteld.

De jubileumuitgave belicht de geschiedenis vanaf de eerste maandelijkse oecumenische studentendienst op 4 september 1969 in de Hooglandse kerk. Die wordt vanaf 6 september 1970 elke zondag voortgezet met de dienst Schrift en Tafel van het rooms-katholieke, gereformeerde en hervormde studentenpastoraat. Daarmee komt een einde aan de kanselruil en aparte diensten in de Lutherse en de Lokhorstkerk. Vanwege de kou wordt in de wintermaanden uitgeweken naar de Pieterskerk, Marekerk of Petruskerk. Daaraan komt een einde als de Hooglandse Kerk de beschikking krijgt over adequate verwarming. Dominees en priesters heten voortaan pastores, worden met de voornaam aangesproken en bekostigd door landelijke kerkelijke organen. Niet-studenten worden aangeduid als participanten. De eensgezindheid komt onder druk met de benoeming van de behoudende Adrianus Simonis tot bisschop van Rotterdam. Hij is tegen de viering met de gehuwde pastor Henk van Breukelen. Pas in 1975 accepteert Simonis de toelaatbare Agapè-viering van de liefdemaaltijd. In 1984 blijft na het vertrek van de hervormde Hans Langenbach zijn vacature vacant. Een eerste teken van bezuinigingen. En het vertrek van r.k. pastor Hans Litjens leidt tot een nieuwe discussie met Simonis. Een handtekeningactie kan de bisschop niet vermurwen en pas in 1993 wordt die vacature vervuld door Hans Evers. De laatste studentenpastor van het eerste uur Jac van der Hoeven gaat in 2005 met pensioen. Rond 1975 doen jaarlijks enkele tien-

tallen studenten belijdenis. De Ekklesia beschikt over een eigen register van gedoopte kinderen en gesloten huwelijken. De kerkdiensten worden naast studenten ook al snel bezocht door afgestudeerde gelovigen die min of meer afstand hebben genomen van hun eigen kerk. De vieringen trekken soms meer dan 1.000 bezoekers. Begin van de jaren 90 zijn dat er nog zo'n 500 en de studenten vormen dan nog slechts een kleine minderheid.

Ontmoetingscentrum Rapenburg 100 met witte voorgevel. Grenzend aan de studentenparochie op huisnummer 102 met tuitgevel.

Rap100

In 1973 kan een centrale ontmoetingsplek worden gekocht door een stichting, die twee jaar eerder is opgericht door drie pastores. Dat gebeurt met financiële steun van universiteit en kerken. Het pand Rapenburg 100, grenzend aan de studentenparochie op nummer 102, krijgt al snel bekendheid als Rap100. In dit Trefcentrum worden talrijke activiteiten georganiseerd en kerkdiensten voorbereid.

Lange tijd blijft de structuur van bevoegdheden en verantwoordelijkheden onduidelijk. In 1978 vormen zeven pastores en zeven leken het Ekklesia-team. Vijf jaar later zijn dat twee leden namens de pastores en tien vertegenwoordigers van de sectoren en geledingen. Tot in 1993 een nieuwe bestuursvorm wordt gekozen: de LSE-raad met dertien leden, onder wie vijf studenten. In 2011 is de officiële oprichting van de Vereniging Leidse Studenten Ekklesia met een nieuw logo en een eigen website. Na de viering van het 50-jarig bestaan wijzigt de naam en wordt Vereniging Ekklesia Leiden.

Schola

Een bijzondere activiteit binnen de LSE is de Schola. Begonnen als clubje van circa vijftien zangers met Piet Kunst als koördinant. Eerst wordt bij de koorleden thuis gerepeteerd en later in de Muziekschool waarvan hij directeur is. Kunst wordt in 1977 opgevolgd door Wim de Ru met de Lokhorstkerk als repetitieruimte. In de beginjaren kon het repertoire in een simpele ringband. In het jubileumjaar is dat uitgegroeid tot ruim 370 – veelal meerstemmige – liederen. Om de grotere projecten uit te voeren wordt in 1987 een stichting opgericht die nog steeds bestaat onder de naam Projecta

Musica. Een van de hoogtepunten is in 1993 de professionele uitvoering van de 'Missa criolla' van Ariel Ramirez.

Inmiddels is er sprake van vergrijzing bij de Schola. Vroeger liepen de leeftijden van de circa veertig koorleden van ongeveer 20 tot 50 jaar. Nu is dat 45 tot 80 jaar.

Maatschappelijke activiteiten

In de jaren 70 tot 80 wordt de Ekklesia ook een centrum voor maatschappelijke en politieke activiteiten. Naast vele activiteiten en vieringen zoals gesprekskringen, leerhuizen, cursussen en geestelijke ondersteuning viert het activisme hoogtij. Zoals de Boycot Outspan Actie tegen de apartheid in Zuid-Afrika. En aandacht voor de problemen in onder andere Colombia, Nicaragua, Vietnam, Chili en Suriname. Evenals de deelname aan grote demonstraties tegen kruisraketten en kerncentrales. In de jaren 90 is er onder meer aandacht voor asielzoekers, van wie een aantal in 1999 tijdelijk onderdak krijgt in Rap100.

De Schola luistert een doopdienst op in januari 2016.

Van recenter datum zijn initiatieven, contacten en samenwerking dichterbij huis. Zoals de Taalgroep om vluchtelingen Nederlands te leren, bijlessen in Leiden-Noord, steun aan onder meer STUV (uitgeprocedeerde asielzoekers), hospice Issoria, het Straatpastoraat (daklozen), Exodus (ex-gedetineerden) en de Voedselbank. Voor de leden zijn er studiereizen naar onder meer Hongarije, de DDR, Polen en Rome. Maar er is ook ruimte voor ontspanning en gezelligheid. In 2018 ziet het er even naar uit dat de Ekklesia over een eigen kerk kan beschikken. Maar de Lutherse kerkenraad ziet uiteindelijk af van verkoop of verhuur van de kerk aan de Hooglandse Kerkgraacht.

Jubileumboek

Anno 2021 omvat de Ekklesia rond dertig werken en gespreksgroepen, een beheer- en diaconale stichting, zo'n 300 betalende leden en voor het

eerst een gekozen bestuur. Om een gevarieerd beeld te schetsen van de gemeenschap – naast de veelheid aan historische feiten – is in de jubileumuitgave ook een tiental interviews van Desirée van Keulen met nauw betrokkenen opgenomen. Ieder geeft zijn individuele kijk op het omvangrijke werk van de vereniging. Het boek met harde omslag telt 96 pagina's en is niet in de boekhandel verkrijgbaar. Belangstellenden kunnen een exemplaar bestellen via het e-mailadres secretaris@ekkesialeiden.nl met opgave van naam en adresgegevens. Afhalen op het Trefcentrum aan het Rapenburg 100 kan ook op maandagmorgen tussen 09.30 en 12.00 uur. Graag een melding vooraf. In principe is het boek gratis, maar een vrijwillige bijdrage wordt op prijs gesteld. Bij aflevering wordt een brief met bankinformatie verstrekt.

Bram van Leeuwen

Agenda

Woensdag 24 maart

ALV-lezing 'Pieterskerk 900 jaar – De geschiedenis van de kerk in epitafen' door Ward Hoskens

Online, via Zoom. Aanmelding voor de Algemene Ledenvergadering geeft u tevens toegang tot de lezing.

Aanvang: na afloop van de ALV

Zie ook p. 10.

Zondag 2 mei

Dirk van Eck-lezing 'De Leidse en Katwijkse jaren van Jef Last' door Rudi Wester

Online, via livestream. De link naar de livestream vindt u op de website www.oudleiden.nl

Aanvang: 14.30 uur

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

(NB: afhankelijk van de dan geldende coronamaatregelen kan het aantal aanwezigen beperkt zijn of wordt de lezing via livestream aangeboden. In de digitale nieuwsbrief en op de website zal tijdig worden medegedeeld op welke wijze u de lezing kunt volgen en hoe u zich daarvoor kunt aanmelden)

Zie ook p. 22.

Permanent

'Bang voor mooi weer'

Historische Vereniging Oud Leiden / Sleutelstad TV

Online: <https://www.oudleiden.nl/nieuws/laatste-nieuws-hvol/5801-bang-voor-mooi-weer-oorlogssporen-in-leiden-en-omgeving>

Oud Leiden-podcasts

Historische Vereniging Oud Leiden

Online: <https://oudleiden.nl/publicaties/podcasts>

'Pilgrims in Leiden'

Erfgoed Leiden en Omstreken

Online: <https://www.erfgoedleiden.nl/leiden-400-heritage-leiden-program-meet-your-pilgrim-ancestor>

'Tweede Wereldoorlog in kaart'

Erfgoed Leiden en Omstreken

Online: <https://www.leidseregiokaart.nl/kaarten/WO2/>

'Nederland in 50 vensters'

Objecten uit de Canon van Nederland

Rijksmuseum Boerhaave, Lange Sint Agnietenstraat 10

Online: <https://rijksmuseumboerhaave.nl/collectie/verhalen/canon>

'Het dagelijks leven in WO-II'

Erfgoed Leiden en Omstreken

Online of als wandeling:

<https://izi.travel/nl/a842-wo2-dagelijks-leven/nl>

'Keuzes in oorlogstijd'

Universiteit Leiden

Online: <https://webpresentations.universiteitleiden.nl/s/keuzes-in-oorlogstijd>

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL

Postbus 917

2300 AX Leiden

tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

rekeningnummers voor:

- contributies/schenkingen:

NL06 RABO 0322 8362 20

- betaling excursies:

NL67 INGB 0005 9012 64

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: <https://oudleiden.nl/collecties/beeldbank>

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad

Marjolein Hettinga

Bram van Leeuwen

E-mail redactie:

promotie@oudleiden.nl

Opmaak: Christine van der Ven,

Voorschoten

Productie: Nautilus, Leiden